

УДК 94(477.74-21):658.114.8(=411.16)“1850/1900”

Ірина Гербесва

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКИХ БЛАГОДІЙНИХ ТОВАРИСТВ В ОДЕСІ (1850–1900 РР.)

У статті розглянуто благодійну діяльність єврейської громади міста Одеси, зокрема у галузі освіти та соціальної допомоги бідним верствам єврейського населення. Досліджено особливості надання єврейської станової благодійної допомоги, причини її виникнення та активізації у цей період. Проаналізовано стратегію та напрямки діяльності як благодійних організацій, так і окремих осіб, їх роль у розвитку товариств єврейської громади, які розширювали сфери соціальної допомоги. Висвітлено історію єврейської благодійності як суспільного явища на півдні України.

Ключові слова: благодійність, євреї, освіта, поховальні братства, “коробочний збір”.

Процес трансформації, який проходить в сучасній Україні, характеризується масштабними змінами і пошуком оптимальної моделі розвитку. Труднощі на шляху формування громадянського

суспільства (низький рівень життя значної частини населення, духовна криза тощо) змушують звернутися до історичного досвіду розвитку благодійності, аналіз якого дозволить виявити не тільки причини багатьох проблем, але й використати позитивний досвід для вирішення гострих соціальних питань. Виникла необхідність усвідомити об'єктивні передумови розвитку благодійності, її ролі в суспільстві. Актуальність теми також визначається зростаючим за останні роки науковим інтересом до феномену благодійності. Ось чому, на наш погляд, існує потреба у переосмисленні процесів діяльності єврейських благодійних організацій, а також необхідністю їх наукового аналізу.

Враховуючи зазначене, мета роботи полягає в тому, щоб проаналізувати основні напрями та особливості діяльності єврейських благодійних організацій в Одесі в окреслений період.

Питання єврейської благодійності в Одесі залишається малодослідженим. Воно розглядалося дослідниками як одна зі складових культурного розвитку південного регіону України. Серед дореволюційних праць, присвячених єврейським общинам південного краю, можна виділити комплексне дослідження О. Лернера [1]. У сучасній українській науці, на жаль, діяльності єврейських громадських благодійних товариств теж не приділялося достатньо уваги. Лише невелика частина існуючих досліджень присвячена благодійності у контексті суспільного руху: заснуванні об'єднань, відкритті установ тощо. Зокрема, згадаємо ґрунтовні праці Ю. Гузенка [2] та І. Гребцової [3].

Одним із найголовніших понять в єврейській традиції завжди була благодійність. Завдяки численним об'єднанням і товариствам, традиції благодійності передавалися з покоління в покоління у єврейській громаді. Для здійснення різних форм благодійності при синагогах і кагалах створювалися групи хеврот (братства – поховальні, вінчальні, допомоги хворим, гостинності, вивчення Талмуду й Біблії, добродійності тощо – примітка автора). Вони турбувалися про те, щоб забезпечувати інвалідів і сиріт харчами, одягом, житлом, організовували поховання, особливу увагу приділяли відвідуванню хворих. Зібрані товариствами кошти також йшли на утримання громадської “талмуд-тори” (школа для дітей-сиріт), молитовних будинків, у яких єврейська молодь могла студіювати Талмуд і водночас знайти притулок та їжу.

У кожній єврейській родині дітей ще змалечку привчали давати бідним милостиню, благодійну підтримку – “цдака”, що означало у буквальному сенсі “праведність” чи “справедливість”. Бідняк мав право отримувати, а благодійник зобов'язаний давати, бо “ты и то, что есть у тебя, принадлежит Ему”. Ця традиція здавна була однією з найважливіших заповідей іудаїзму [4, с. 294].

З утворенням общини в Одесі сформувалися й підвалини соціальної допомоги нужденним. Так, при міській управі функціонувала “Комиссия по раздаче пособий бедным евреям г. Одессы”, яка складалася із 10-ти осіб – почесних єврейських громадян та 20-ти членів, що безпосередньо збирали пожертви. Зазвичай, кошти збиралися за рахунок “коробочного збору” та від пожертв приватних осіб. Допомога надавалася у якості провізії, вугілля та грошової допомоги щорічно на 26 тис. крб. Від кожної вулиці обиралася особа, яка складала списки нужденних та подавала їх на розгляд комісії. З часом відповідальні домовласники почали зловживати своїми обов'язками, тому комісія залучала єврейську молодь, переважно зі студентства [5, с. 4].

З часом розширюються форми надання допомоги. Свідченням цього було те, що у 1863 р., за ініціативи запрошеного одеським єврейським товариством з Австрії на посаду рабина, доктора С. Швабахера, поставлено питання на розгляд про відкриття у м. Одесі притулку для євреїв похилого віку. Однак на цей час в общині не було достатньо коштів для відкриття цього закладу, тому на певний час це питання відклали. Тільки у 1884 р. притулок для єврейського населення відкрито за рахунок коштів із “коробочного збору”.

Своєрідний внесок у розвиток благодійності в галузі освіти намагалися здійснити жінки-єврейки одеської общини. У 1872 р. єврейський жіночий гурток мав намір створити товариство для поширення між дівчатками бідних євреїв навчання основ ремісничої підготовки та початкової освіти. Таємний радник М. Бухарін у рапорті на ім'я генерал-губернатора від 27 квітня 1872 р. писав: “Жены некоторых из граждан Одессы еврейской нации, в числе 17 лиц, обратились ко мне с просьбою исходатайствовать им разрешение правительства учредить в Одессе общество для распространения между детьми женского пола бедных евреев ремесленных знаний и необходимого образования... не встречая за сим препятствия к осуществлению ходатайства просительниц, я означенное прошение их вместе с проектом выработанного устава имею честь представить вашему високопревосходительству на благоусмотрение”. Цей задум підтримав і генерал-ад'ютант П. Коцебу. Однак його прохання було відхилено у Міністерстві внутрішніх справ, оскільки головуючий на той час Тимашев мав власний негативний погляд щодо таких єврейських об'єднань [1, с. 218].

Захисником національних інтересів, громадянських прав та соціальної допомоги у єврейській общині була преса. В Одесі видаються єврейські газети та журнали. Найбільш популярними були російськомовні журнали “Рассвет” і “Сион”, газета на івриті “Гамелиц” (“Заступник”) з додатком “Кол

Мевассер” (“Голос надії”) на ідиш. На шпальтах публікувалося багато тем на соціальну проблематику, у тому числі й про розвиток благодійності серед єврейського населення Одеси. Так, у сьомому номері газети “Кол Мевассер” за 11 лютого 1865 р. опубліковано повідомлення про діяльність єврейського поховального братства “Мабар-Ябук”. У газеті йшлося про те, що це товариство, яке складалося із 80-ти осіб, складалося не зі знатних осіб, а з найбіднішого класу єврейського населення, воно існувало скромно, тихо та мирно. Метою братства було відвідування хворих і поховання покійних. Внесок кожного із членів товариства складав на місяць 15 коп. сріблом. Вони мали власний молитовний будинок та грошовий фонд з капіталом у декілька сотень карбованців [3, с. 199].

Значну роль у житті єврейської общини на шляху до культурного піднесення відіграла освіта. Свідченням цього стала діяльність різноманітних благодійних товариств і різного типу навчальних закладів. Характерною особливістю освітнього процесу було створення модернізованих “талмуд-тор”, у яких здійснювалася загальноосвітня і професійна (реміснича) підготовка єврейської молоді. “Такие учреждения, как еврейская больница, еврейский сиротский дом, училище “Труд”, талмуд-тора, малый ешибот и др., когут служить украшением любой еврейской общины любого европейского города”, – відзначалося у “Недельной Хронике Восхода” 1887 р. “Талмуд-тора” в Одесі рішучо відрізнялася від традиційних “талмуд-тор” із хедерним характером. Це була раціонально організована школа із висококваліфікованими викладачами, у якій викладалися як загальні предмети, так і єврейські релігійні дисципліни російською мовою [6, с. 160]. Закладом одеської “талмуд-тори” у різний час опікувалися купці М. Гольденберг, С. Гурович, А. Бродський, Л. Пінскер, М. Гурович; рабини Б. Трахтенберг, І. Гессен та Е. Соловейчик [7, с. 160].

Чільне місце у заснуванні сирітського відділення відіграв одеський рабин, доктор С. Швабахер. Саме він звернув увагу єврейської громадськості міста на необхідність відкриття закладу для осиротілих дітей, оскільки “талмуд-тора” давала їм навчання, але не забезпечувала ні притулку, ні харчування [8, с. 53].

Ще у 1867 р. відомий одеський благодійник Абрам Бродський передав у дар єврейській общині Одеси, побудований на Олександрівському проспекті, кам’яний будинок вартістю 20 тис. крб. з метою відведення частини будинку для проживання і виховання 20 сиріт. У травні 1868 р. в цьому будинку відкрито притулок, що отримав назву “Сиротское отделение при Одесской Талмуд-Торе”. Комітет “талмуд-тори” у складі: Н. Бернштейна, А. Бродського, Л. Пінскера, І. Чацкіна, М. Моргуліса, Л. Генікеса, А. Рабгауза, Л. Лівшица і М. Гуровича розробив статут сирітського відділення, представлений міській управі в 1878 р. й затверджений Міністерством внутрішніх справ 1879 р. Притулок існував за рахунок добровільних пожертв, відсотків недоторканого капіталу та прибутків від будинку на Олександрівському проспекті. Сюди приймалися сироти-хлопчики 6–12 років. Вихованці навчалися одночасно у “талмуд-торі”, після закінченні якої навчальний заклад видавав відповідне свідоцтво [9, арк. 41–46].

Через чотири роки сирітське відділення і “талмуд-тора” були об’єднані із ремісничим відділенням “Труд”. Пізніше, для єврейських дітей-сиріт, побудовано новий просторий будинок на вул. Базарній, розрахований на 90 вихованців. Примітно, що значну частину коштів на нове помешкання знову пожертвував А. Бродський [3, с. 201].

Одним із засобів надання благодійної допомоги стали стипендії при середніх навчальних закладах. Так, на час відкриття Одеського комерційного училища у 1862 р., половина учнів не могла оплатити навчання. Фінансування навчального закладу відбувалося майже виключно за рахунок одеського купецтва, яке й узяло на себе додаткові витрати, сплативши за навчання незаможних учнів. З початку 70-х рр. XIX ст. училище мало стипендії для бідних учнів. У 1870 р. започатковано стипендію імені міністра освіти, графа Дмитра Олексійовича Толстого та дві стипендії з капіталу в 100 тис. крб., пожертвованого почесним громадянином Леонідом Ефрусі (одна для євреїв, друга – для християн). У 1873 р. створена стипендія імені Д. Феодори на пожертвуванні Г. Маразлі 3300 крб. та стипендія імені П. Коцебу, заснована місцевим купецтвом. Упродовж 1874 р. купецьким товариством утворено дві стипендії: С. Голубцова та О. Пашкова, а в 1879 р. почала видаватися стипендія для учня-єврея на честь врятування від замаху на Олександра II, капітал якої складав 3600 крб. [10].

Отже, благодійні товариства створювалися та існували як добровільні громадські об’єднання, що передбачали надання допомоги нужденним. Загалом, вони позитивно впливали на розвиток освіти та культури, а також вирішення соціальних проблем. Єврейська благодійність мала свої соціально-політичні, правові передумови та достатній потенціал для розвитку.

Список використаних джерел

1. Лернер О. М. Евреи в Новороссийском крае / О. М. Лернер. – Одесса: Тип. Г.М. Левинсона, 1901. – 240 с. 2. Гузенко Ю. І. Становлення і діяльність громадських благодійних об’єднань на Півдні України в другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії) / Ю. І. Гузенко. – Миколаїв: вид-во “Ліон”, 2006. –

232 с. 3. Гребцова И. С. Становление государственного попечительства и общественной благотворительности в Одессе в конце XVIII – 60-е гг. XIX ст. / И. С. Гребцова, В. В. Гребцов. – Одесса: Астропринт, 2006. – 318 с. 4. Нариси з історії та культури євреїв України / [упор. та ред. Л. Фінберг, В. Любченко]. – вид. 2-е. – К.: Дух і Література, 2005. – 440 с. 5. Бродовский И. Еврейская нищета в Одессе / И. Бродовский. – Одесса: Типо-Литография Гальперина и Швейцара, 1902. – 50 с. 6. Полищук М. Евреи Одессы и Новороссии. Социально-политическая история евреев Одессы и других городов Новороссии 1881–1904 / М. Полищук. – М.-Иерусалим: Мосты культуры-Гешарим, 2002. – 446 с. 7. Яшин В. О. Модернізація традиційної єврейської освіти на Херсонщині та Катеринославщині (дуга половина XIX ст.) / В. О. Яшин. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Grani_2014_4_31.pdf. 8. Моїсеєва Т. М. Одеський єврейський сирітський будинок (1868–1900 pp.) / Т. М. Моїсеєва. – Режим доступу: <http://storage.library.opu.ua/online/periodic/iv-05/052-063.pdf>. 9. Держархів Одеської обл., ф. 4, оп. 107, спр. 60, 57 арк. 10. Нарядько А. В. Благодійна діяльність єврейської спільноти в Україні другої половини XIX століття / А. В. Нарядько. – Режим доступу: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/32/neradko.pdf.

Ирина Гербеєва

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЕВРЕЙСКИХ БЛАГОТВОРИТЕЛЬНЫХ ОБЩЕСТВ В ОДЕССЕ (1850–1900 ГГ.)

В данной статье рассмотрено благотворительную деятельность еврейской общины города Одессы, в частности в области образования и социальной помощи бедным слоям еврейского населения. Исследованы особенности предоставления еврейской сословной благотворительной помощи, причины ее возникновения и активизации в этот период. Проанализированы стратегия и направления деятельности как благотворительных организаций, так и отдельных лиц, их роль в развитии обществ еврейской общины, что расширяло сферу социальной помощи. Показана история еврейской благотворительности как общественное явление на юге Украины.

Ключевые слова: благотворительность, евреи, образование, погребальные братства, “коробочный сбор”.

Iryna Gerbeeva

ACTIVITIES OF HEBREW CHARITIES IN ODESSA (1850–1900)

This article considers the charity of the Hebrew/Jewish community of Odessa, in particular in the field of education and social assistance to poor Jewish population. The peculiarities of Jewish estate charity support, reasons for its origin and intensification during this period. There have been analyzed the strategy and activities of charitable organizations as well as individuals, their role in the development of societies of the Jewish community which expands the scope of social support. The article shows the history of the Jewish charity as a social phenomenon in southern Ukraine.

Key words: charity, the Jewish people, education, Burial Association, “box tax”.